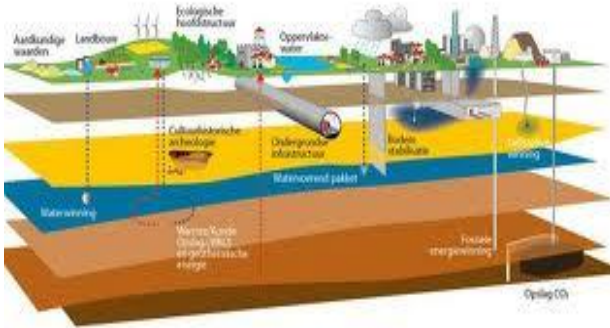

IMPRESSIE INSPIRATIEOCHTEND ILB2: INSPIREREN & INFORMEREN

Bodem: veelzijdig en betekenisvol

De bodem en de ondergrond zijn veelzijdig en voorzien in veel behoeften van onze maatschappij. Als hoofdkwaliteiten noemen we vaak: Productie-, Informatie-, Regulatie- en Draagkwaliteiten. De bodem produceert voedsel, maar ook drinkwater en delfstoffen. De bodem geeft ons informatie over de identiteit van het gebied waar we wonen, te zien aan archeologische en aardkundige waarden. De bodem buffert water, zuivert het en herbergt tal

van beestjes die afvalproducten afbreken, en reguleert kringlopen daarmee. De bodem en ondergrond dragen onze gebouwen en infrastructuur, zowel boven- als ondergronds. Voldoende relevantie en betekenis!

Toch staan we niet altijd stil bij de bodem en ondergrond en de processen die zich daarin afspelen. De bodem wordt nog vaak als ‘maakbaar’ gezien, terwijl het duurzamer is om zoveel mogelijk uit te gaan van de waarden en mogelijkheden die de bodem en ondergrond van nature bieden. Vaak scheelt dit ook geld, vaak op de langere termijn, bijvoorbeeld door lagere beheer- of vervangingskosten.

Van sectoraal naar bodemontwikkelingsbeleid

Bij bodembeleid denkt men vaak aan ‘bodembeschermingsbeleid’ of ‘bodemsaneringsbeleid’ of ‘grondstromenbeleid’. Maar zo sectoraal is het niet meer. De afgelopen jaren is er met de komst van het convenant Bodemontwikkelingsbeleid (2009) een ontwikkeling formeel erkend, die het bodembeleid in een breder perspectief zet: duurzaam bodemgebruik. Kort gezegd is het bodembeleid een richting opgeslagen waarin de verbinding, samenwerking en integratie met andere beleidsvelden, zoals RO, water, energie, landschap en natuur wordt nagestreefd. Waarin duurzaamheid (in brede zin) voorop staat en waarin de ‘bodem’ een breed speelveld is: nieuwe bodemthema’s die letterlijk ook de diepte ingaan, nieuwe spelers, andere rollen en taken en spelregels.

Deze ontwikkeling zal ook het gemeentelijk bodembeleid gaan raken, is het niet nu, dan wel in de toekomst. De Wet Bodembescherming, de belangrijkste thuishaven van het bodembeleid, wordt gewijzigd en zal binnen enkele jaren opgaan in de Omgevingswet. “Bodem” wordt een onderdeel in de leefomgevingskwaliteit. Dit betekent een meer integrale werkwijze en een nieuwe rolopvatting.

Inspiratieochtend verbreding bodembeleid

Met de impuls Lokaal Bodembeleid wil de overheid ruimte scheppen om te ontdekken hoe de verbreding van het bodembeleid vorm kan krijgen. In de provincie Groningen is gekozen om deze verkenning handen en voeten te geven door het organiseren van een Inspiratieochtend door en voor gemeenten, waterschappen en provincie. Een ochtend met als doel ervaringen en kennis te delen over een aantal bodemthema’s, de rol en betekenis van bodem en ondergrond in brede zin te

ontdekken aan de hand van praktijkvoorbeelden, aldus de dagvoorzitter **Sytske Postma van Nieuwdenkers BV en ILB2-adviseur voor Groningen**. Circa 50 deelnemers van verschillend pluimage (bodem, RO, groen, water etc.) waren aanwezig in het Provinciehuis te Groningen.

Het informeren-deel in het programma werd ingevuld door drie presentaties rondom de thema's *bodemenergie, waterberging en inrichting en beheer van (openbare) ruimte* en een presentatie over de actualiteiten rondom de *Structuurvisie ondergrond* (landelijk en provinciaal). In het inspireren-deel konden deelnemers met een casus over de drie thema's aan de slag of deelnemen aan een masterclass over *landschapskwaliteit*.

INFORMEREN

Bodemenergie: duurzaam maar afgewogen

Moniek Buiting van de provincie Groningen nam ons in vogelvlucht mee in de ontwikkelingen rondom de AMvB Bodemenergie, die per 1 juli dit jaar in werking treedt. Het beleid van de provincie Groningen is om te komen tot energiebesparing en reductie van CO₂ door de toepassing van duurzame energie te stimuleren. Als het dan gaat om bodemenergie, is het optimaal rendement halen uit de systemen van belang, naast het optimaal gebruiken van de ondergrond en het beschermen van andere bodem en grondwaterfuncties. Dit betekent dat de toepassing van bodemenergiesystemen goed moet worden afgewogen tegen andere lokale belangen. Denk daarbij aan grondwaterbeschermingsgebieden, aardkundige waarden, archeologie, natuurgebieden en verontreinigingen. Qua rolverdeling is het zo dat gemeenten bevoegd gezag worden over de gesloten systemen en de provincie over de open systemen blijven. Het staat gemeenten vrij om beleid te maken, bijvoorbeeld door aanwijzing van interferentiegebieden (gebieden waar de mogelijkheid bestaat dat systemen elkaar negatief gaan beïnvloeden en waar optimale ordening van de systemen wenselijk is). Er gelden dan beleidsregels, ook voor de kleinere systemen, die anders alleen gemeld hoeven te worden. Zonder beleidsregels moet de gemeente een eventuele aanvraag voor een groot gesloten systeem altijd honoreren, mits de initiatiefnemer aantoont dat er geen interferentie plaatsvindt met een bestaand systeem. De gemeente kan hierin dus niet sturen. In gebieden met weinig initiatieven voor de toepassing van bodemenergie is dat niet erg maar in drukke gebieden kan dit leiden tot een minder efficiënt gebruik van de ruimte om bodemenergie te winnen. Afstemming met

Informatie ter ondersteuning

- BUM BE deel 2
- HUM BE deel 2
- Handreiking Masterplannen voor interferentiegebieden
- www.allesoverbodemenergie.nl
- www.wkotool.nl

Contact personen provincie Groningen:

Sander Rumahloine	Moniek Buiting
Vergunning verlener	WKO-beleid
s.rumahloine@provinciegroningen.nl	m.buiting@provinciegroningen.nl
Tel: 050 3164328	Tel: 050 3164978

provincie over de open systemen en met het waterschap over lozingen of waterstaatkundige werken bij installatie is nodig, of er nou gemeentelijk beleid wordt gemaakt of niet. Tenslotte wees Moniek op de registratie van de systemen. Het Landelijk GrondwaterRegister gaat daarin in een formele rol spelen, maar het is aan te bevelen na te gaan welke gegevens relevant zijn om te registreren. Zeker met het oog op interferenties en andere ondergrondbelangen, nu of in de toekomst.

Water en bodem: twee werelden?

Bodem en water zijn natuurlijke systemen die logischerwijs met elkaar te maken hebben. Van oudsher echter, die rollen en taken bij verschillende organisaties belegd, waardoor er meer culturele verschillen tussen de sectoren lijkt te bestaan, dan natuurlijke. Dat was de centrale vraag van **Sander van Dijk van waterschap Noorderzijlvest**: bodem en water, natuurlijke alliantie? Hij liet uitgebreid

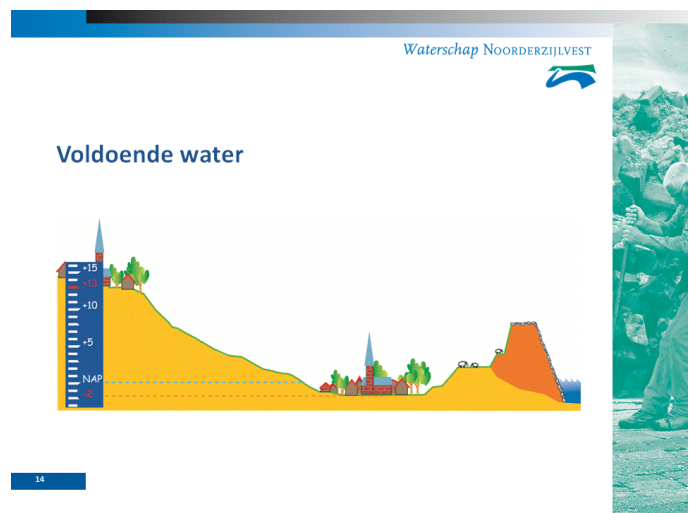

zien wat de ontstaansgeschiedenis van de waterschappen is geweest en welke kerntaken zij hebben:

- Waterkwaliteit > schoon water
- Waterkwantiteit > voldoende water
- Waterkering > droge voeten
- Vaarwegbeheer > ruimte op het water.

Daarna zoomde hij in op de taken van het waterschap Noorderzijlvest. Zo'n 375.000

inwoners worden beschermd tegen overstromingen, ca. 144.000 ha voorzien van voldoende en kwalitatief goed water. In Groningen kent de natuurlijke situatie de eigenaardigheid dat het water vanaf het Drents Plateau, dat hoger dan 10 m boven NAP ligt, 'naar beneden' stroom door West-Groningen (onder NAP), vervolgens weer 'omhoog' moet door Hoogeland (hoger dan 1 m boven NAP), om vervolgens uitgelaten te worden via gemalen in zee. In de winter is de opgave droge voeten te houden, in de zomer om juist voldoende water in het gebied te hebben. Via het IJsselmeer wordt dan water ingelaten. Het is niet zo vreemd dat het waterschap vanuit duurzaam waterbeheer en de actuele opgaven (klimaatverandering en bodemdaling) zoekt naar mogelijkheden om water zo lang mogelijk vast te houden in het gebied en om de inspanning om water uit het gebied te krijgen zo laag mogelijk te houden. Bodemdaling door gaswinning, inklinking van kleigronden en oxidatie van veengronden zijn actuele thema's die juist dat in de weg staan. Sander sloot af met de oproep aan bodemmenen om in gesprek te gaan en juist die natuurlijke samenwerking handen en voeten te geven.

Goede grond voor woningbouw Ter Borch

Hoe de ondergrond een prominente rol speelt in inrichting en beheer van gebieden liet **Jan Elzinga van de gemeente Tynaarlo** duidelijk zien aan de hand van het plan Ter Borch. In dit gebied zijn

plannen voor woningbouw, waarin ruimte is voor natuur en water. In het oorspronkelijke plan is opzet zo gemaakt, dat de nieuwe verkaveling aansluit bij die van het omringend gebied. Het plan past daarmee mooi in het landschap. Toen letterlijk de draglines in de bodem wegzakten, heeft Jan

aangestuurd op nader onderzoek naar de grondslag. Wat bleek? Delen in het gebied hadden een slechte grondslag voor bouwen: veen en klei (rode vlekken in de kaart). Dit onderzoek heeft er mede toe geleid dat de plannen zijn aangepast en woningen gesitueerd worden op de draagkrachtiger grond en natuur en water op de minder draagkrachtige grond.

De gebiedsontwikkeling sluit daarmee beter aan op de natuurlijke grondslag en zullen uiteindelijke kosten voor inrichting en beheer lager zijn. Het gaat dan niet alleen om de kosten van voorbelasting, maar ook om beheer- en onderhoudskosten van wegconstructies, riolering, kabels en leidingen, groen en kunstwerken. Ook voor toekomstige bewoners zijn de extra kosten van fundering, het in een later stadium ophogen van tuinen en bestrating en verzakking van riolering e.d. niet aantrekkelijk.

Figuur 1 Oorspronkelijk plan

Figuur 2 Aangepast plan na grondslagonderzoek

Zijn conclusie was dan ook: maak tijdens de allereerste voorbereidingen van bestemmingsplannen de bodemgrondslag inzichtelijk, zodat beter ingespeeld kan worden waar welke ontwikkeling moet komen!

Structuurvisie ondergrond

Al enige tijd is het Rijk bezig met een structuurvisie op de ondergrond (STRONG). Ook de provincie Groningen maakt een structuurvisie op de ondergrond. Dat dit een weerbarstig proces is en soms wordt ingehaald door de actualiteit kon **Ans Bekkering van de provincie Groningen** vertellen. Door de aardbevingen die recent in Groningen voelbaar waren is de aandacht in het proces van de structuurvisie verlegd. Er is veel media-aandacht geweest en een lobby gestart richting Den Haag om de problematiek te bespreken.

Een structuurvisie op de ondergrond in zijn algemeenheid beschrijft de gebieden waar bepaalde activiteiten in de ondergrond bij voorkeur plaats kunnen vinden. Daarnaast wil de provincie een afwegingskader hebben waaraan nieuwe ontwikkelingen getoetst kunnen worden. Over welke ondergrondactiviteiten gaat het? In Groningen zijn gas-, zoutwinning, geothermie, WKO/HTO/MTO,

opslag in (oude) gasvelden en opslag in zoutcavernes relevant. Een aantal van deze activiteiten valt onder de Mijnbouwwet, waarvoor het Rijk bevoegd gezag is. Hier gaat STRONG ook over; een ruimtelijke hoofdstructuur die de ondergrondactiviteiten vastlegt. De Mijnbouwwet zal ook worden aangepast. Het STRONG-traject is op verzoek van andere overheden verbreed naar de top- en water (grondwater)laag. Dit, omdat activiteiten in de ondiepere ondergrond en diepere ondergrond met elkaar kunnen

interfereren. Afstemming is dus nodig en de gedachte is dat dit in een zo vroeg mogelijke stadium, dus voordat de hoofdstructuur vastligt, plaatsvindt. Hier geldt dat veel activiteiten in de ondiepere ondergrond onder bevoegdheid van provincie, gemeente of waterschap vallen. Omdat de lagere overheden er over gaan zullen deze onderwerpen in STRONG worden opgenomen via bestuurlijke afspraken die het rijk met lagere overheden hierover gaat maken.

Het proces om tot een structuurvisie op de ondergrond te komen is complex: er zijn veel onderwerpen, spelers en belangen. Zoals Ans mooi zei: verandering is de enige constante.

5

INSPIREREN

Aan de slag in vier groepen met drie casussen en één masterclass.

Thema BODEMENERGIE

Onder leiding van **Gemma van Eijnsden van Bodem+** gingen ca. 14 deelnemers, waaronder 2 heren van Heijmans, die in de praktijk staan van projectontwikkeling en bodemenergiesystemen, aan de slag rondom de kernvraag: *Gaan we aan de slag met bodemenergie?*

De casus was Meerstad. Meerstad wordt een groene, waterrijke en energiezuinige wijk. Om kwalitatief hoogwaardige, toekomstbestendige en comfortabele woningen te kunnen bouwen en het gebruik van duurzame energie te stimuleren, wordt in de eerste fase van Meeroevers geen gas aangelegd. De gemeente laat het verder aan de ontwikkelaars en particuliere initiatiefnemers over hoe ze hun energie willen opwekken. Zij voert verder geen regie, maar biedt wel advies aan via het projectbureau Meerstad. Veel ontwikkelaars, maar niet alle, kiezen onder andere voor bodemenergie.

Discussies over bodemenergie gaan vaak over risico's voor de kwaliteit van grondwater door fouten bij installatie en beheer, effecten van opwarmen van de ondergrond, wisselwerking tussen systemen onderling en andere functies van de ondergrond, soms tegenvallende rendementen en het gebrek aan toezicht en handhaving op gesloten systemen.

Op 1 juli 2013 treedt de AMvB Bodemenergie in werking. Deze geeft gemeenten nieuwe bevoegdheden en taken. De gemeente kan dankzij de AMvB de regie op toepassing van bodemenergie naar zich toe trekken (in samenwerking met de provincie). Veel gemeenten worstelen met de vraag: moet ik iets met bodemenergie? Kan ik iets met bodemenergie? Wil ik iets met bodemenergie?

Na discussie kwamen als belangrijkste tips naar voren:

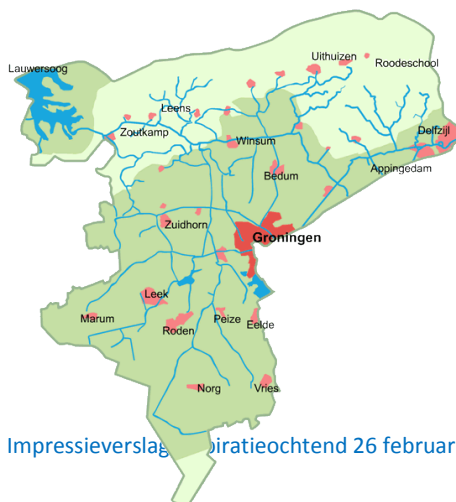
- Ga vroeg met elkaar om de tafel, gemeente en projectontwikkelaar. Stel als overheid niet te beperkende regels en maak van ambities geen keurslijf voor het bedrijfsleven. Heb ook ruimte voor (duurzame) alternatieven.
- Kijk in het plan naar het totaalplaatje: bebouwing, omgeving, ondergrond, monitoring.

Maar ook:

- Het is belangrijk om als gemeente en projectontwikkelaar om samen de plannen en de haalbaarheid te beoordelen op het comfort en kosten van toekomstige bewoners.
- Voortrekkerrol en voorbeeldfunctie gemeente: als je als gemeente aan de markt vraagt om duurzame maatregelen, helpt het wanneer je dit ook zelf in de praktijk brengt.
- Kennis van registratie en wettelijke taken is al voldoende bekend. Aan de uitwisseling van praktische kennis tussen gemeenten onderling, maar ook tussen marktpartijen en gemeente is behoefte.
- Heb voldoende aandacht voor de keuze voor een goede installateur om milieuproblemen bij aanleg en ondeugdelijk functionerende systemen zoveel mogelijk te voorkomen.
- Heb voldoende aandacht van monitoring van de systemen: doen ze wat ze moeten doen? Hoe zit het met lange termijneffecten?
- Het is cruciaal vooraf een goed inzicht te hebben van de opbouw van de bodem/ondergrond.

Thema WATERBERGING

Waterschappen werken hard aan het drooghouden van Nederland en om optimale peilen en grondwaterstanden voor de aanwezige functies te bereiken. Waterschap Noorderzijlvest doet dat in Groningen ten noorden van het Eemskanaal, Noordwest-Drenthe en het Friese deel van het Lauwersmeergebied (zie kaart beheergebied). De bestaande manier van waterbeheer komt steeds meer onder druk te staan. Bijvoorbeeld door de volgende ontwikkelingen: bodemdaling i.v.m. drooglegging, de zoetwaterlens die gewassen voedt en die bovenop het zoute grondwater ligt wordt steeds dunner,

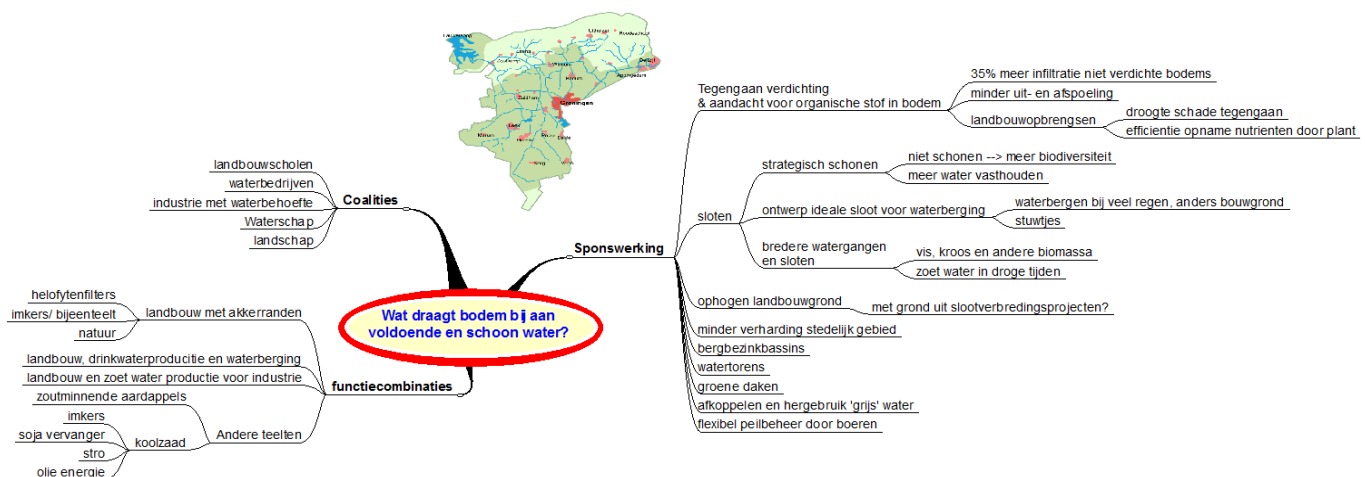

klimaatverandering (langere drogere periodes en intensere regenbuien in de zomer, maar juist veel nattere winters) en daarbij worden de doelen voor ecologische kwaliteit van het oppervlaktewater die Nederland met de EU heeft afgesproken nog niet overal gehaald.

De inzet van Noorderzijlvest is een duurzaam waterbeheer, dat bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving en versterking van de regionale economie. De komende jaren richt het waterschap zijn aandacht niet meer alleen op de traditionele taken waterkwantiteit, waterkering, waterkwaliteit en waterzuivering. Integrale gebiedsontwikkeling en dus samenwerking met gebiedspartners zal steeds belangrijker worden. Er is echter nog onvoldoende inzicht in de wisselwerking van waterbeheer met landgebruik/ bodembeheer door boeren, natuurbeheerders, gemeenten, waterbedrijven, overige bedrijven en burgers. De kernvraag in de casus was daarom: *Wat en hoe kan bodembeheer eraan bijdragen dat Groningen droge voeten houdt én dat voldoende zoet water beschikbaar blijft om verzilting tegen te gaan?*

Roelof Westerhof van Org-ID leidde de sessie, waaraan ca. 10 man deelnamen. Met de nodige diverse disciplines rond de tafel, zijn rondom een vraagstelling al snel een grote set maatregelen en oplossingen bedacht.

- De belangrijkste oplossingen vanuit bodembeheer voor het waterbeheer (voldoende drooglegging en tegengaan verzilting) liggen in het gebruik van de sponswerking van de bodem, functiecombinaties en het vormen van coalities tussen belanghebbenden/kennisdragers.
- Ook oplossingen bovenstrooms de 'probleemgebieden' en in bebouwd gebied dragen bij aan problemen benedenstrooms. Hierdoor kunnen meer gemeenten een rol spelen in het waterbeheer, dan op het eerste gezicht zou lijken.
- Het benaderen van het probleem vanuit het natuurlijk systeem (bodem- en watersysteem in samenhang) biedt oplossingen. Dit betekent dat er minder vanuit eigen 'hokje' gedacht moet worden.

Thema EFFICIENTE EN EFFECTIEVE INRICHTING EN BEHEER VAN OPENBARE RUIMTE

De casus was het centrumgebied en de verbinding met het strand in de gemeente Delfzijl. In het centrumgebied spelen een aantal problemen. Veel winkelruimte staat leeg en winkels liggen 'versnipperd'. Ook parkeermogelijkheden zijn versnipperd in het centrum. Door ingrepen in het verleden zijn historische karakteristieken aangetast of verdwenen. De verbinding met de zee wordt

geblokkeerd door de Vennenflat, een obstakel in de zichtlijn. Door dit alles is de ruimtelijke en functionele kwaliteit van het centrum niet optimaal. Delfzijl voelt niet als 'stadje' en mist de gezelligheid. De leefbaarheid van Delfzijl staat onder druk. Om te zorgen dat de huidige bewoners met plezier in Delfzijl blijven wonen en werken, is een kwaliteitsimpuls nodig.

De verwachting is dat de demografische ontwikkelingen, i.c.m. met de economische

omstandigheden, de problematiek zullen verergeren als er niet wordt ingegrepen. Ook van buitenaf (Provincie Groningen) wordt aangedrongen op aanpak van het centrum. De provincie is bereid mee te investeren, mits de plannen snel van start gaan.

In het wensbeeld voor het 'Gezicht van Delfzijl' komen twee doelstellingen samen: versterken van de identiteit van de stad en het aantrekkelijk maken van het kernwinkelgebied. De identiteit hangt sterk samen met de historie, de haven en de zee. Het kernwinkelgebied moet compacter, gezelliger en duidelijker. Dit alles betekent dat het terugbrengen van het maritieme karakter, de verbinding met de zee en het terugbrengen van de authenticiteit van het historisch centrum belangrijke doelstellingen zijn. Een concreet programma van eisen is er nog niet. Eerst zal met stakeholders draagvlak moeten zijn voor een uit te werken wensbeeld van de ontwikkelingen.

Een uitdaging is om het wensbeeld passend te krijgen op de financiële mogelijkheden. Participatie van derden (bedrijfsleven, vastgoedontwikkelaars/-eigenaren, burgers) is noodzakelijk om plannen van de grond te krijgen. Hoe langer het duurt voordat het centrumproject start, des te moeilijker het wordt (neerwaartse spiraal). Er bestaat ook zorg over onverwachte knelpunten en tegenvallers die belemmerend kunnen zijn bij planuitvoering. Gedacht wordt aan externe veiligheid, geluid en bodem. Het economisch tij zit niet mee, waardoor het lastig is de gewenste (en noodzakelijke) kwaliteitsimpuls te realiseren. Als kernvraag in deze casus is daarom geformuleerd: *Op welke manier kan bodem en ondergrond bijdragen aan de gewenste kwaliteitsimpuls in het centrumgebied en verbinding met het zeestrand die effectief en efficiënt is tijdens voorbereiding van plannen, inrichting van de gebieden en bij beheer van de heringerichte gebieden?*

De groep was ca. 16 mensen groot en werd daarom gesplitst in een groepje dat zich boog over de inrichtingsfase en een groepje wat zich oog over de beheerfase. Onder leiding van **Sietske de Jong**

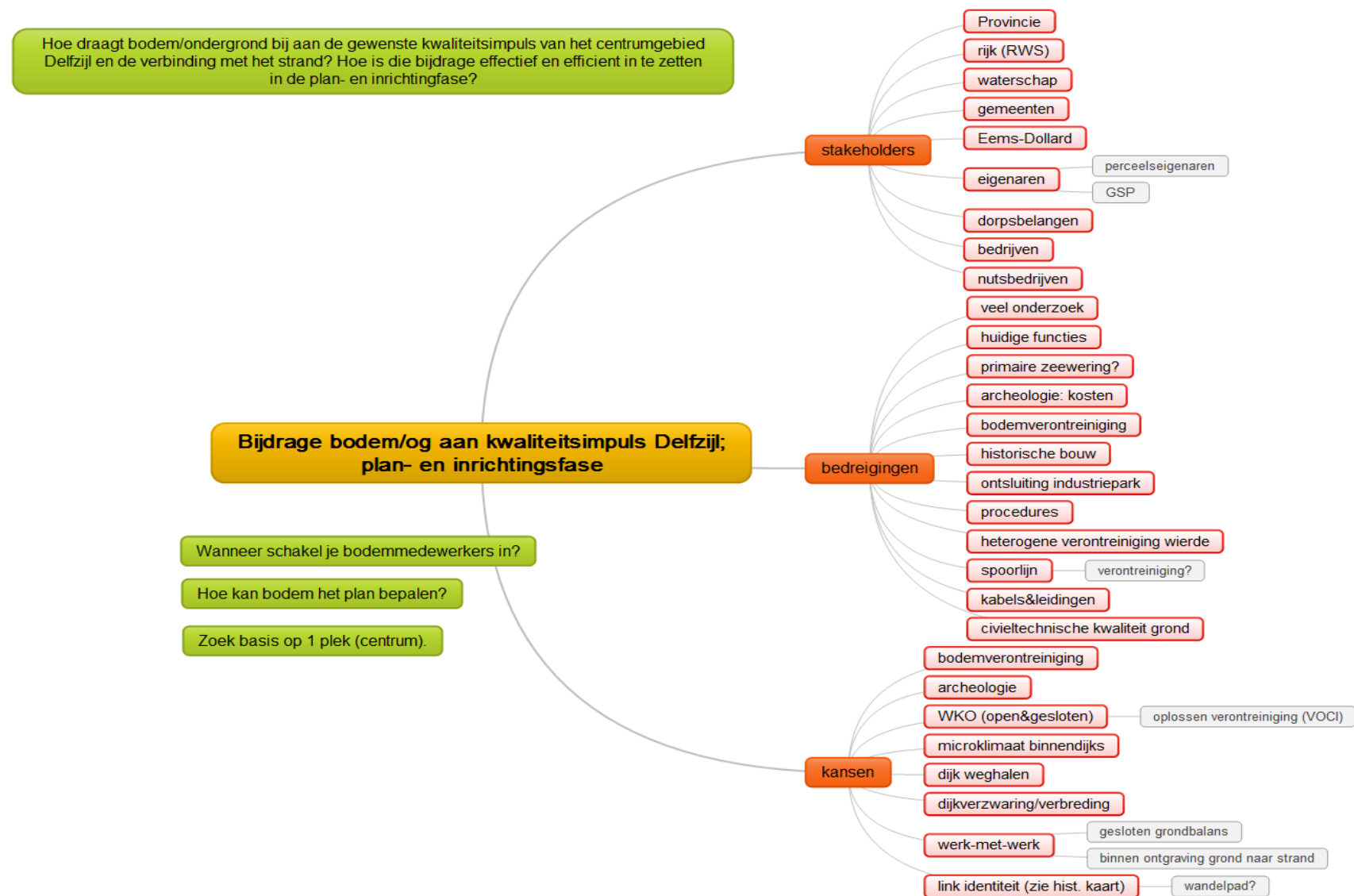
van **Outline Consultancy** en **Ester van Joolen van de gemeente Delfzijl** werd er flink gemindmaapt en dat leverde een set aan ideeën en aandachtspunten op.

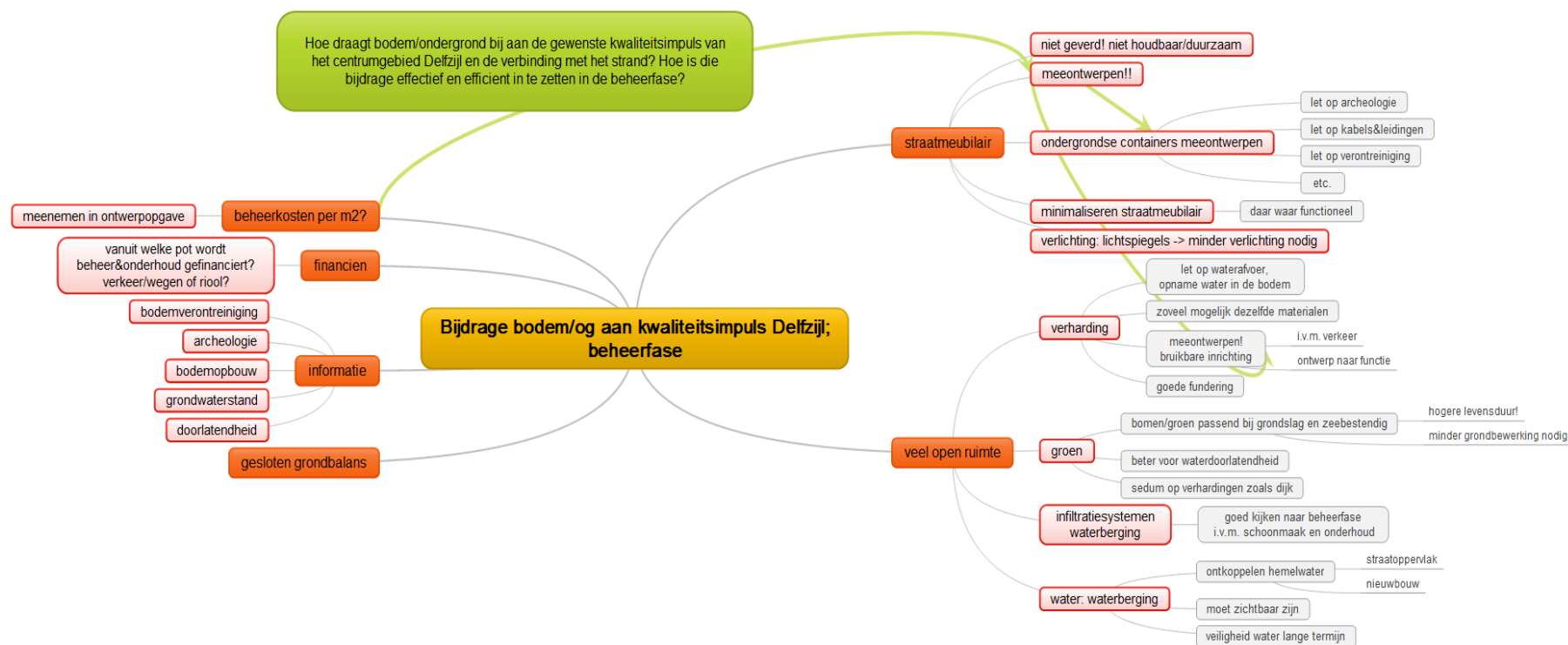
Voor de plan- en inrichtingsfase:

- Bedreigingen voor het plan- en inrichtingsproces zijn de vele benodigde onderzoeken (milieu, archeologie), proceduretijd, huidige functies/situaties in het gebied die van invloed kunnen zijn op toekomstige functies. Denk bijv. aan evt. milieucontouren van de spoorlijn.
- Kansen voor het gebied zijn bodemverontreiniging, archeologie, WKO, goede microklimaat binnendijs en werken met gesloten grondbalans (vrijkomende grond voor dijkverzwaring). Het weten wat waar is geeft mogelijkheden om de inrichting op af te stemmen, te benutten, aan te pakken of omheen te gaan.

En voor de beheerfase:

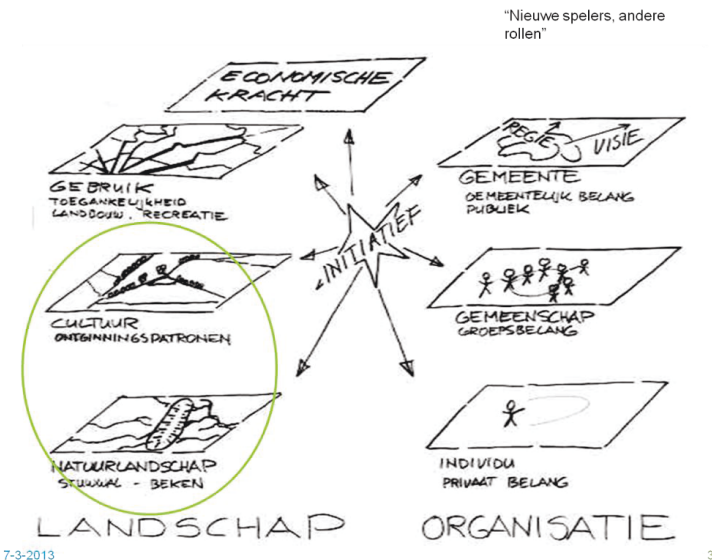
- Bedreigingen voor de beheerfase is dat bij de plan- en inrichting onvoldoende rekening wordt gehouden met het beheer, waardoor er hoge kosten voor de langere termijn ontstaan of dat het gewenste kwaliteitsniveau niet wordt gehaald of wordt bijgesteld.
- Kansen van de open ruimte die ontstaat zijn het benutten van de bodem voor waterberging, groen, voorzieningen van hemelwaterafvoer en verharding/parkeren. Dit laatste bijv. op verontreinigde grond (zonder saneringsnoodzaak).
- Kans is ook al in een vroeg stadium nadenken over de kosten van beheer, bijv. door beheer mee te ontwerpen en beheer mee te financieren uit andere fondsen, bijv. waterbeheer/riolering.
- Belangrijke informatie is die over grondslag en waterdoorlatendheid. Daarnaast over bodemverontreiniging, archeologie, kabels & leidingen.

Thema LANDSCHAPSKWALITEIT

Voor dit thema is gekozen om een masterclass te geven. Het doel van de masterclass was kennisoverdracht over de rol en betekenis van landschapskwaliteiten op gemeentelijk niveau. In de masterclass, waar ca. 8 mensen van zowel gemeente als provincie rond de tafel zaten, is ingegaan op

de wijze waarop de gemeente Oldambt omgaat met landschapskwaliteiten. Vanuit de praktijk vertelde **Piet Ziel, stedenbouwkundige en landschapsarchitect bij de gemeente Oldambt**, op welke manier landschapskwaliteiten in kaart zijn gebracht en doorwerken in beleid en vergunningverlening. Hierbij is de volgende volgorde aangebracht:

1. Bodem en ondergrond als basis van landschapskwaliteiten -> Ruimtelijke analyse Oldambt; is puur inventariserend en beschrijvend
2. Kwaliteitsonderlegger -> Kwalitatief ruimtelijk ontwikkelingsperspectief; beschrijving en randvoorwaarden voor ontwikkeling
3. Toetsingskader voor bouwvergunningaanvragen -> welstandsnota

Eerst schetste Piet de plaats van het natuurlijk systeem t.a.v. een initiatief, om daarmee te illustreren dat bodem/ondergrond een onderdeelje is van een geheel aan belangen en krachten.

Per stap liet hij vervolgens zien hoe die uitgewerkt is.

Stap 2: ruimtelijk ontwikkelingsperspectief, de identiteitsonderlegger.

Belangrijke boodschap: van ruimtelijke hoofdstructuur naar lokale verfijning in stappen.

Stap 3: borging in RO, welstandsnota.

Belangrijke boodschap: een duidelijk kader helpt de organisatie hetzelfde verhaal te vertellen, dit komt de borging van landschapskwaliteiten ten goede.

15

Na deze masterclass en de discussie over het onderwerp, kon het volgende worden gezegd over het belang van landschapskwaliteiten voor gemeenten:

- Het in kaart brengen van de structuur van het gebied stimuleert het integraal denken.
- Het borgen van landschapskwaliteit in RO werkt, wanneer ambtenaren ook steeds hetzelfde verhaal vertellen. Een duidelijk kader helpt daarbij.
- Bij ruimtelijke ingrepen spelen landschapskwaliteiten een belangrijke rol, omdat ze goed in kaart zijn gebracht in regieaanwijzingen zijn verwerkt.
- Het borgen van landschapskwaliteiten biedt voor grote ontwikkelingen een duidelijke houvast voor de te bepalen koers.

Over de relatie tussen landschapskwaliteiten en bodem/ondergrond:

- De genese van het gebied is terug te zien in bodem en ondergrond; deze kenmerken bepalen de landschapskwaliteiten.
- Bodembedreigingen worden wel benoemd, maar de directe betekenis voor landschapskwaliteiten wordt niet expliciet gemaakt. Bijv. effecten van uit- en afspoeling van meststoffen van landbouwgronden, hebben direct effect op

aanwezige natuurwaarden in sloten en daarmee op de landschapskwaliteiten.

- Functietoekenningen worden niet tot nauwelijks gebaseerd op kwaliteiten van de bodem/ondergrond. Vaak spelen pragmatische overwegingen een rol (zoals grondverwerving).
- De relatie met gebruik van bodem en ondergrond kan meer in verband worden gebracht met landschapskwaliteiten, zoals het toestaan van WKO-systemen waarbij aardkundige vormen worden doorboord.
- De 'rol' van bodem/ondergrond voor landschapskwaliteiten is dat de ondergrond (de genese) bepalend is voor de landschapskwaliteiten. In het vervolg van het traject speelt bodem/ondergrond pas weer in toetsende zin een rol. De wisselwerking tussen bodem/ondergrondbeleid en landschapsbeleid in het traject daartussen kan verder onderzocht worden.

AFSLUITING

Na een korte plenaire afsluiting werd er nog gezamenlijke geluncht en nagepraat. Al met al een geslaagde ochtend, waarin nieuwe inzichten, ervaringen en kennissen zijn opgedaan.

BIJLAGE: deelnemerslijst op basis van aanmelding

	Aanmeldingen ILB inspiratiedag 26 februari			
	Organisatie	Contactpersoon	Functie	Casus
1	Gemeente Winsum	Jan Bijma	Bodemmedewerker	bodem energie
2	Provincie	Alfred Huinder	beleidsmedewerker	waterberging
3	Gemeente Marum	Sander Ploeg	Bodemmedewerker	eff. Beheer o. ruimte
4	Gemeente Bedum	Sjoerd Bergsma	Bodemmedewerker	bodem energie
5	Gemeente Bedum	Ida van der Lei-Eyzenga	milieumedewerker	landschapskwaliteit
6	gemeente Groningen	Henk Dijkema	Bodemmedewerker	waterberging
7	gemeente Eemsmond	Arjen Kuik	beleidsmedewerker	eff. Beheer o. ruimte
8	gemeente Hoogezand-Sappemeer	Klaas Bouwkecht	Bodemmedewerker	bodem energie
9	Gemeente Leek	Karla Mintjes	Bodemmedewerker	bodem energie
10	Gemeente Groningen/Ten Boer	Hans van den Klinkenberg	Jurist milieu/bodem	landschapskwaliteit
11	Gemeente Delfzijl	Ester van Joolen	beleidsmedewerker	eff. Beheer o. ruimte
12	De Kompanjie	Janke Schonewille	Bodemmedewerker	landschapskwaliteit
13	Waterschap Hunze en Aas	Niels Erenstein	beleidsmedewerker	waterberging
14	Gemeente De Marne	Wim Dodde	Bodemmedewerker	bodem energie
15	Gemeente Eemsmond	Andrew Piso	Beleidsregisseur Infrastructuur en Milieu	waterberging
16	Gemeente Stadskanaal	Alma Bakker	Bodemmedewerker	bodem energie
17	Werkorganisatie DEAL	Jan de Vries	Bodemmedewerker	landschapskwaliteit
18	Gemeente Appingedam	Peter Dost	Civiele man beleid en realisatie	eff. Beheer o. ruimte
19	Gemeente Appingedam	Jan Hoekstra	Hoofd afdeling beheer openbare ruimte	eff. Beheer o. ruimte
20	Gemeente Appingedam	Kees de Jonge	beleidsmedewerker	waterberging
21	Gemeente Oldambt	Silvana Moed	Bodemmedewerker	landschapskwaliteit
22	gemeente Hoogezand-Sappemeer	Erwin Postma	Beleidsmedewerker Milieu	bodem energie
23	gemeente Hoogezand-Sappemeer	Bonno Perdok	projectleider	landschapskwaliteit
24	gemeente Vlagtwedde	Steven Capelle	Bodemmedewerker	bodem energie
25	gemeente Vlagtwedde	Klaas Gringhuis	beleidsmedewerker RO	bodem energie
26	gemeente Grootegast	Jan Zijlstra	Bodemmedewerker	bodem energie
27	De Kompanjie	Sebastiaan Ruddijs	Afdelingshoofd R&E	landschapskwaliteit
28	De Kompanjie	Ivo Veldscholten	Adviseur Bodem	bodem energie
29	De Kompanjie	Martin Jonker	Civiele techniek	Waterberging
30	De Kompanjie	Wilma Manenschijn	Beleidsadviseur Milieu / Milieuklimaat beleid en energie	bodemenergie
31	De Kompanjie	Marianne Gruis	Adviseur Milieu energiemangement	bodemenergie
32	De Kompanjie	Willem Dieterman	Medewerker techniek, civiele projecten	eff. Beheer o. ruimte
33	De Kompanjie	Louis Vrieze	Medewerker techniek, civiele projecten	eff. Beheer o. ruimte
34	De Kompanjie	Rene Kappen	Medewerker techniek, civiele projecten	eff. Beheer o. ruimte
35	De Kompanjie	Henk Weidgraaf	Medewerker techniek, civiele projecten	eff. Beheer o. ruimte
36	De Kompanjie	Rense Peper	Medewerker techniek, civiele projecten	eff. Beheer o. ruimte
37	Waterschap Noorderzijlvest	Tiddens Paters	toezichthouder	waterberging
38	Provincie	Arnoud Garrelts	stedebouwkundige	eff. Beheer o. ruimte
39	Provincie	Lucien Tinga	landschapsinrichting	waterberging
40	Gemeente Slochteren	Wim Godlieb		waterberging
41	Waterschap Noorderzijlvest	Arne Roelevink		bodemenergie
Aantallen per onderwerp				
	landschapskwaliteit	8		
	bodemenergie	14		
	water(berging)	9		
	eff. Inrichting o.r.	10		
		41		

	Organisatie/sprekers/casusbegeleiders			
	Organisatie	Contactpersoon	Functie	Casus
1	Nieuwdenkers	Sytske Postma	ILB adviseur	landschapskwaliteit
2	RH DHV	Roelof Westerhof	ILB adviseur	water(berging)
3	Gemeente Slochteren	Trea Hoiting	bodemmedewerker	bodemenergie
4	Gemeente Hoogezand-Sappemeer	Harry Berghuis	beleidsmedewerker milieu	water(berging)
5	Werkorganisatie DEAL	Jacob-Reinder Hielema	bodemmedewerker	eff. inrichting o.r.
6	De Kompanjie	Ivo Veldscholten	bodemmedewerker	bodemenergie
7	Outline Consultancy	Sietske de Jong	adviseur	eff. inrichting o.r.
8	Provincie	Moniek Buiting	spreker	bodemenergie???
9	Provincie	Jeanet Oosterveld	casus begeleider	landschapskwaliteit
10	Provincie	Ans Bekkering	spreker	landschapskwaliteit
11	Gemeente Tynaarlo	Jan Elzinga	spreker	eff. inrichting o.r.
12	Waterschap Noorderzijlvest	Hans de Vries	spreker	eff. inrichting o.r.
13	Waterschap Noorderzijlvest	Marc Bethlehem	toezichthouder	water(berging)
14	Gemeente Oldambt	Piet Ziel	casus begeleider	landschapskwaliteit
15	AgentschapNL	Gemma van Eijnden	casus begeleider	bodemenergie
16	gemeente Delfzijl	Hiwe Groenewolt	casus begeleider	eff. inrichting o.r.
17	Gemeente Delfzijl	Jomand Veldman	Programma coordinator centrumplan Delfzijl	eff. Beheer o. ruimte
18	Heijmans	Thomas van Houwelingen	deskundige	bodemenergie
19	Heijmans	Martijn van der Veen	deskundige	bodemenergie
20	Waterschap Noorderzijlvest	Sander Dijk	casus begeleider	water(berging)
	Aantallen per onderwerp			
	landschapskwaliteit	3		
	bodemenergie	6		
	water(berging)	4		
	eff. inrichting o.r.	6		
		19		